ՀՏԴ 94(479.243)

Պատմություն

Կարինե ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, պ.գ.թ.
E-mail: karineal@mail.ru

Արմեն ԲԱԴԱԼՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտաշխատող, պ.գ.թ.
E-mail: armbad@mail.ru

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐԸ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ԳԱՎԱՌՈՒՄ 1920-1921 ԹԹ.

Խորհրդային իշխանության հաստատման գործընթացը կազմակերպող ու ղեկավարող ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմը խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո կազմավորված գավառներում ստեղծում է իշխանության նշանակովի մարմիններ՝ հեղկոմներ, որոնց նպատակը տեղերում խորհրդային իշխանության հաստատումն էր: Ալեքսանդրապոլի գավառում խորհրդային իշխանություն հաստատվել էր ավելի վաղ՝ թուրքական բռնակալման շրջանում: Սակայն թուրք զավթիչների բռնությունները մեղմելու նպատակով ստեղծված հեղկոմը՝ չկարողանալով հասնել իր նպատակին, 1920թ. հունվարին թողնում է իշխանությունը:

Ալեքսանդրապոլի գավառում կոմունիստական կուսակցության քաղաքականությունն իրականացնում է կուսակցության գավառային կոմիտեն, որն իր հիմնական նպատակը համարում է թուրքերի հեռանալուց հետո խորհրդային իշխանության կազմակերպումը: Ապրիլի 23-ին ստեղծված հեղկոմի և գավկոմի միջև իրավասությունների սահմանների վերաբերյալ հակասությունները երկար ժամանակ չեն դադարում՝

խոչընդոտելով խորհրդային իշխանության հաստատման գործընթացը: Վերջինս, չունենալով սոցիալական լայն հենարան, սկսում է իրականացնել բռնությունների և բռնագրավումների քաղաքականություն, որը չի դադարում նաև ռազմական կոմունիզմից ՆԷՊ-ին (Նոր տնտեսական քաղաքականություն) անցման շրջանում:

Բռնագրավումները խիստ դժգոհություն էին առաջացնում բնակչության մոտ: Գավկոմը կուսակցության հեղինակությունը փրկելու համար մեղադրում է խորհրդային իշխանության մարմիններին՝ հեղկոմներին, որոնք իբր լավ չեն ընկալել կուսակցության քաղաքականությունը:

Բազմիցս իրականացող վերացուցակագրումների արդյունքում խորհրդային իշխանության մարմիններից հեռացվում են հատկապես մտավորականները:

Վերացուցակագրումները մի կողմից փրկում են կուսակցության հեղինակությունը, մյուս կողմից՝ հող նախապատրաստում հեղկոմներից խորհուրդների անցման և կուսակցության մենատիրության հաստատման համար:

Բանալի բառեր՝ *Ալեքսանդրապոլի գավառ, խորհրդային իշխանություն, ռազմակալում, հեղկոմ, գավկոմ, քաղաքական բռնություններ, վերացուցակագրում, ռազմական կոմունիզմ, պարենհարկ:*

К. Алексанян, А. Бадалян

ПЕРВЫЕ ШАГИ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В АЛЕКСАНДРОПОЛЬСКОМ УЕЗДЕ В 1920-1921 гг.

Коммунистическая партия большевиков, являющаяся организатором и руководителем процесса установления Советской власти, создала в губерниях, образовавшихся после установления Советской власти, назначаемые органы власти, целью которых было установление Советской власти на местах. В Александропольской губернии советская власть была установлена раньше, еще в период турецкой узурпации. Однако Ревком, созданный для смягчения насилия турецких захватчиков, не сумев добиться поставленной цели, в январе 1920 года оставил

власть. Затем политику Коммунистической партии в Александропольской губернии проводит Губком партии, считающий своей главной целью организацию советской власти после ухода турок.

Однако противоречия между созданными 23 апреля Ревкомом и Губком по поводу круга полномочий долго не прекращались, тормозя процесс установления Советской власти. Последняя, не имея широкой социальной поддержки, начинает проводить политику насилия и конфискаций, которая не прекращается даже при переходе от военного коммунизма к НЭП.

Конфискации вызывали у населения сильное недовольство. Чтобы спасти репутацию партии, Губком возлагает вину на органы советской власти: Ревкомы, которые якобы плохо понимали политику партии. В результате неоднократных изменений списков из органов советской власти выводятся прежде всего представители интеллигенции. С одной стороны, перерегистрация спасает репутацию партии, с другой - подготавливает почву для перехода из Ревкомов к Советам и установления монополии партии.

Ключевые слова: Александропольская губерния, советская власть, оккупация, Ревком, Губком, политическое насилие, военный коммунизм, продовольственный налог.

Ключевые слова:.

K. Aleksanyan, A. Badalyan

THE FIRST STEPS OF THE SOVIET POWER IN ALEXANDRAPOL PROVINCE 1920-1921

Organizing and leading the process of establishment of the Soviet power, the Central Committee of the Armenian Communist Party created significant bodies of power in the provinces formed after the establishment of the Soviet regime, whose purpose was to establish the Soviet power in the places. Soviet power was established in Alexandropol province earlier, during the period of Turkish occupation. However, the executive committee created to mitigate the violence of the Turkish invaders, being unable to achieve its goal, left power in

January 1920.Then the policy of the Communist Party in the province of Alexandropol is carried out by the provincial committee of the party, which considers its main goal to be the organization of the Soviet government after the departure of the Turks. However, the contradictions between the Executive Committee and the Governor's Committee, established on April 23, regarding the limits of jurisdiction did not stop for a long time, hindering the process of establishing Soviet power. The latter, not having a broad social support, began to implement a policy of violence and confiscations, which did not stop even during the transition from military communism to NEP /New Economic Policy/.

The confiscations caused strong dissatisfaction among the population. In order to save the party's reputation, the State Committee blamed the bodies of the Soviet government, the executive committees, which allegedly did not understand the party's policy well. As a result of repeated relistings, especially intellectuals were removed from the bodies of the Soviet government. On the one hand, re-enrollments saved the party's reputation, on the other hand, it prepared the ground for the transition of councils from power committees and establishment of the party's monopoly.

Key words: *Alexandropol province, Soviet authority, military occupation, executive committee, governor's committee, political violence, re-enlistment, military communism, food tax.*

Խորհրդային Հայաստանի բարձրագույն իշխանություն հանդիսացող Ռազմահեղափոխական կոմիտեն, նոյեմբերի 29-ին Խորհրդային Ադրբեջանից մտնելով Հայաստանի Հանրապետության տարածք, դեկտեմբերի 4-ին հասավ Երևան:

Նոյեմբերի 30-ին Հայհեղկոմը հայտնում էր, որ Հայաստանի կոմկուսի կենտկոմը հանձինս իրենց կազմել է Հայաստանի հեղափոխական կոմիտե՝ Հայաստանը հայտարարելով Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետություն[1]:

[1] ***Կարապետյան Մ., Գևորգյան Է.***, *Խորհրդային Հայաստանը 1920-1991 թվականներին. ուսումնական ձեռնարկ բուհերի համար, Երևան, 2007, էջ 13:*

Խորհրդային իշխանության հաստատման գործընթացը կազմակերպող ու ղեկավարող ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմը խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո կազմավորված 9 գավառներում ստեղծում է իշխանության նշանակովի մարմիններ՝ հեղկոմներ, որոնց նպատակը տեղերում խորհրդային իշխանության հաստատումն էր[1]:

Հայաստանի ռազմաքաղաքական իրավիճակով պայմանավորված, Ալեքսանդրապոլի գավհեղկոմը ստեղծվել էր 1920թ. նոյեմբերի 17-ին, երբ գավառը գտնվում էր թուրքական բանակի ռազմակալման ներքո[2]:

Թուրքական իշխանությունների համաձայնությամբ Ալեքսանդրապոլի գավառի նորաստեղծ հեղկոմը հույս ուներ մեղմացնելու թուրքական բանակի կողմից իրականացվող բռնությունները, տանելի պայմաններ ստեղծել բնակչության համար և ապահովել վերջինիս ֆիզիկական գոյությունը:[3] Սակայն, հայ բնակչությանը թալանելու և կոտորելու նպատակ ունեցող թուրքական իշխանությունների հետ համագործակցությունն ավելի շուտ վարկաբեկում էր խորհրդային իշխանության գաղափարը: ՀԿ(բ)Կ կենտկոմի որոշմամբ՝ 1921թ. հունվարի 25-ին հեղկոմն իր ամբողջ կազմով (նախագահ՝ Մ. Գրիգորյան, նախագահի փոխանորդ՝ Ն. Ստեփանյան, անդամներ՝ Ն. Կուրղինյան, Վ. Մխիթարյան, Ն. Զավարյան, Ա. Տեր-Մովսեսյան, Զ. Աշրաֆյան և անդամ-քարտուղար՝ Ա. Տեր-Մարտիրոսյան) հրաժարվում է իշխանությունից[4]: Հրաժարականում նշվում էր, որ «հեղկոմի իշխանությունը դարձել է ֆիկցիա, վարկաբեկում է խորհրդային իշխանության գաղափարը, ուստի որոշում է թողնել այն»[5] :

1921թ. հունվարի 27-ին Ալեքսանդրապոլի գավառի միլիցիայի պետ, անկուսակցական Սերգեյ Մատինյանի կողմից ձևավորվում է նոր՝ «Ժամանակավոր իշխանություն», որը գործում է մինչև թուրքական բանակի ռազմակալման ավարտը:

Ալեքսանդրապոլի գավառում կոմունիստական կուսակցության քաղաքականությունն իրականացնում էր դեռևս 1920թ. հունվարի սկզբներին կազմավորված ՀԿ(բ)Կ գավառային՝ յոթ հոգանոց (Ս. Արշարունի, Գ. Արեշյան, Գողթունի, Թ. Մանդալյան, Գասպարյան, Համբարձումյան) կոմիտեն[6]: Վերջինիս կից գործում էին տեղեկատվական-կազմակերպչական,

---

[1] *ՀԱԱ, ֆ. 1022, ց. 3, գ. 336, թ. 1:*

[2] ***Ալեքսանյան Կ.**, Ալեքսանդրապոլի բոլշևիկյան հեղկոմի գործունեությունը 1920թ. նոյեմբեր-1921թ. հունվարին, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ Կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», Եր., հ. 1, 1998, էջ 117-125:*

[3] *ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 6, թ. 12-15:*

[4] *ՀԱԱ, ֆ. 114, ց. 2, գ. 33, թ. 54-57:*

[5] *Տե՛ս Ղազախեցյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 136:*

[6] *ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 6, թ. 14:*

հաշվառման և բաշխման, ագիտացիոն-պրոպագանդիստական, գյուղացիների և կանանց հետ աշխատելու ու մի քանի այլ բաժիններ, ինչպես նաև՝ քաղաքական և կազմակերպչական բյուրոներ[1]:

Ալեքսանդրապոլի գավկոմն իր հիմնական խնդիրներն է համարում կուսակցության հեղինակության բարձրացումը և կուսակցականների թվի ավելացումը: Ի դեպ, շատերը ստեղծված սոցիալ-տնտեսական անտանելի պայմաններում կուսակցական էին դառնում՝ իրենց գոյությունը մի կերպ պահպանելու համար: Գավկոմին ուղղված կուսակցականների դիմումներից երևում է, որ նրա հաշվառման և բաշխման բաժնի ձեռքում կենտրոնացված էին առաջին անհրաժեշտության իրեր և մթերքներ, որոնք բաշխվում էին միայն կուսակցության անդամներին: «Սրանով դիմում եմ և խոնարհաբար խնդրում Ձեզանից, - Ալեքսանդրապոլի գավառային կոմիտեին 1921թ. ապրիլի 10–ին խնդրանքում գրում է Թադևոս Խաչիկօղլյանը,- որ ի նկատի ունենալով իմ բոպիկ դրութիւնը և իմ կուսակցական աշխատանքը, որ ես կատարում եմ կոմմունիստական երիտասարդական միութեան Գաւառային կոմիտէի մեջ՝ ընդառաջ գաք իմ այս խնդրին և կարգադրէք բաց թողնել ինձ համար մի զոյգ կոշիկ» [2]:

Սոցիալական ծրագրերի իրականացմանը զուգահեռ, ՀԿ(բ)Կ Ալեքսանդրապոլի գավկոմը նախապատրաստում էր գավառի խորհրդայնացումը, որի նպատակով 1921թ. ապրիլի 5-16-ը հրավիրվեց գավկոմի առաջին կոնֆերանսը: Նշենք, որ վերջինս նաև դատապարտեց Ալեքսանդրապոլի նախկին հեղկոմի գործունեությունը՝ որակելով այն քաղաքականապես սխալ[3]: Կոնֆերանսի ընթացքում գավկոմը ենթարկվեց նաև կադրային ու կառուցվածքային որոշակի փոփոխությունների[4]:

Այսպիսին էր իրավիճակը Ալեքսանդրապոլի գավառում, երբ 1921թ. ապրիլի 22-ին, Խորհրդային Ռուսաստանի ճնշման ներքո, թուրքական բանակը հեռացավ Ալեքսանդրապոլի գավառից:

Հաջորդ օրը՝ 1921թ. ապրիլի 23-ին, ստեղծվեց Ալեքսանդրապոլի հեղկոմը, որի նախագահը դարձավ Լևոն Սարգսյանը: Հեղկոմի կառուցվածքային ստորաբաժանումներն էին՝ վարչական բաժինը (ղեկավար՝ Հ. Ամատունի), պարենավորման, ֆինանսական ու գյուղատնտեսական՝ (Լ. Սարգսյան), լուսավորության (Հ. Աբրահամյան), սոցիալական ապահովության և

---

[1] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց.1, գ. 6, թ. 14:

[2] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 22, թ. 4:

[3] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 3, թ. 6: ***Վիրաբյան Ա., Ալեքսանյան Կ.****, Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության Ալեքսանդրապոլի քաղաքային կազմակերպության կոնֆերանսի արձանագրությունները (1921թ. ապրիլ), «Բանբեր Հայաստանի արխիվների», Եր,, N , 2015, էջ 170-200:*

[4] ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 1, գ. 114, թ. 1-2:

աշխատանքի (Հանեսօղլյան), գյուղատնտեսության (Կուրղինյան), արդարադատության (Թ. Մանդալյան) և առողջապահության (Գողթունի): Հետագայում բաժինների թիվը ավելացավ[1]:

Գավառում, տարրական կարգուկանոն հաստատելու նպատակով, ստեղծվեցին արտակարգ հանձնաժողովը (համալրվում էր միայն ՀԿ(բ)Կ անդամներով) և ժողովրդական միլիցիան (կարող էին աշխատել նաև ՀԿ(բ)Կ անդամ չհանդիսացողները): Կազմավորվեց նաև գավառի ժողովրդական դատարանը[2]:

Հեղկոմը ձեռնամուխ եղավ գավառի սոցիալ-տնտեսական կյանքի փոփոխությանը, մասնավորապես՝ կատարվեցին տնտեսական որոշակի բարեփոխումներ: Առաջին հերթին կարգավորվեց դրամաշրջանառությունը և որպես հիմնական վճարամիջոց՝ ճանաչվում է Խորհրդային Ռուսաստանի ռուբլին: Գավհեղկոմի 1921թ. ապրիլի 25-ի որոշմամբ՝ պետականացվեցին գործարանները, տպարանները, ջուլհականոցները և արտադրական այլ ձեռնարկություններ: Եվ չնայած պետականացմանը, գավհեղկոմի ապրիլի 28-ի N 3 հրամանով վերոնշյալ ձեռնարկությունները վարձակալման հիմունքով շարունակելու էին կառավարել դրանց նախկին սեփականատերերը: Նույն օրը, մեկ այլ հրամանով, գավհեղկոմը կոչ արեց խանութների սեփականատերերին բացել խանութները և շարունակել առևտուրը, հակառակ դեպքում՝ խանութներում առկա գույքը ևս կպետականացվի[3]:

Ալեքսանդրապոլի գավհեղկոմը լուրջ քայլեր կատարեց նաև գավառի տարածքում ապաստանած գաղթականների վիճակի բարելավման ուղղությամբ[4]:

Վերոնշյալից ակնհայտ է դառնում, որ գավհեղկոմի նախագահ Լ. Սարգսյանը մեղմ և հանդուրժողական քաղաքականություն վարելու կողմնակից էր և հատկապես, դեմ էր քաղաքական բռնություններին:

Սակայն, գավհեղկոմի վերոնշյալ քաղաքականությանը խստորեն խանգարում էր այն հանգամանքը, որ դեռևս հստակեցված չէին ՀԿ(բ)Կ Ալեքսանդրապոլի գավկոմի, գավհեղկոմի և ՀՍԽՀ կենտրոնական իշխանությունների փոխադարձ իրավասությունները: Նշյալի պատճառով լինում էին դեպքեր, երբ գավկոմի և գավհեղկոմի կողմից նույն պաշտոնին միաժամանակ տարբեր մարդիկ էին նշանակվում:

---

[1] *ՀԱԱ, ֆ. 144, ց. 3ա, գ. 99, թ. 1:*

[2] *ՀԱԱ, ֆ. 144, ց. 3ա , գ. 99, թ. 2:*

[3] *ՀԱԱ, ֆ. 144, ց. 3 ա, գ. 99, թ. 2:*

[4] ***Ալեքսանյան Կ.**, Արևմտահայ գաղթականությունը Ալեքսանդրապոլի գավառում խորհրդային իշխանության հաստատման շրջանում (1921թ. ապրիլ-դեկտեմբեր), ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 13, Գյումրի, 2010, էջ 140-143:*

Ալեքսանդրապոլի գավկոմի և գավհեղկոմի հակասություններն ավելի ակնառու էին տնտեսական քաղաքականությունը իրականացնելու հարցում, հատկապես, երբ հարցը վերաբերում էր պարենմթերքի բռնագրավման հարցին: Ալեքսանդրապոլի գավառը, երկար ժամանակ գտնվելով թուրքական զորքերի օկուպացիայի ներքո, բավականին տուժել էր նրանց կողմից իրականացված թալանից: Եվ չնայած սույն հանգամանքին, գավառի բնակչությունից, Ալեքսանդրապոլ քաղաքի բանվոր դասակարգին և Կարմիր բանակի զորամասերին պարենմթերքով ապահովելու նպատակով, գավառի բնակչությունից մեծ չափերով պարենհարկ էր գանձվում: Եվ, եթե գավհեղկոմը պարենհարկի գանձման ժամանակ ձգտում էր հնարավորինս մեղմ քաղաքականություն իրականացնել, ապա գավկոմը ավելի կոշտ քաղաքականության կողմնակիցն էր և շատ դեպքերում հաշվի չէր առնում հարկ մուծող գյուղացու սոցիալական վիճակը՝ աղքատ է, միջակ, թե հարուստ: Պարենհարկի գանձման, իսկ հաճախ նաև բռնագրավման ժամանակ գյուղացիներին տրվում էին անդորրագրեր, որոնց դիմաց վերջիններս պետական պահեստներից կարող էին ստանալ համապատասխան ապրանքներ: Սակայն, բազմաթիվ էին դեպքերը, երբ գյուղացիներից բռնագրավելով պարենհարկը՝ անգամ այդ անդորրագրերը չէին տրամադրում[1]: Բռնագրավումները բնակչության խիստ դժգոհությունն էին առաջացնում: Դժգոհությունը վարվող այդ քաղաքականության նկատմամբ այն աստիճանի էր հասել, որ գավկոմը ստիպված եղավ արձագանքել: Գավառի տարբեր մակարդակի հեղկոմներից սկսեցին հեռացվել ղեկավար գործիչներ, ովքեր, իբր աղավաղել են կուսակցության տնտեսական քաղաքականությունը: Հեռացման այդ գործընթացին նպաստում էր նշյալ ժամանակաշրջանում սկսված ՀԿ(բ)Կ վերացուցակագրումը: «Կուսակցութեան անձնական կազմը վերաքննելիս, - ասվում էր Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության բոլոր կազմակերպություններին ուղղված հունիսմեկյան կոչում,- կրկնակի ուշադրութիւն պէտք է դարձնել այն անդամների վրա, որոնք դուրս են եկել ունևոր դասակարգի ծոցից: Նրանց նւիրւածութիւնը կուսակցութեան գաղափարներին պէտք է և հնարաւոր է փորձել ու ստուգել քաղաքացիական կռւի ընթացքում նրանց բռնած դիրքից: Վերացուցակագրողների, յանձնաժողովների և ամեն մի կուսակցական ընկերոջ կրկնակի քննութեան առարկա պիտի դառնան և մեր կուսակցութեան այն անդամները, որոնք պատկանելիս են եղել նորերս մեզ միացած ազգային մանր բուրժուական կուսակցութիւններին: Աւելի զգուշավոր վերաբերմունք պէտք է ցոյց տալ և ընդառաջ գնալ բանւորներին և գիւղացիներին՝ թեկուզ նրանք քաղաքականապէս պակաս պատրաստութիւն ունենան:

[1] ՀԱԱ, ֆ. 1022, ց. 4, գ. 72, թ. 20, ֆ. 144, ց. 3, գ. 2, թ. 44:

Կուսակցութիւնը կարճ ժամանակամիջոցում կկարողանա նրանց քաղաքականօրէն, կոմունիստօրէն մարզել, միայն թէ նրանք դասակարգայնօրէն լինեն մեր կուսակցութեան բարեկամները և նուիրուած բանուորա-գիւղացիական յեղափոխութեանը»:[1]

ՀՍԽՀ ներքին գործերի ժողկոմի կողմից 1921թ. մայիսի 30-ին Ալեքսանդրապոլի հեղկոմի նախագահ Լ. Սարգսյանը ազատվեց զբաղեցրած պաշտոնից: Վերջինիս փոխարինեց Ս. Մանուցյանը, ով դասակարգային պայքարի սրման և հարուստ գյուղացիների դեմ պայքարի ակտիվ կողմնակիցներից էր: Նա, առաջին իսկ հրամանով, գավառային և գյուղհեղկոմներին առաջարկում էր պաշտպանել աղքատ գյուղացիների շահերը հարուստներից՝ սպառնալով հակառակ դեպքում խիստ պատժել նրանց:

1921թ. հունիսի 1-ից 3-ը Ալեքսանդրապոլի գավառում տեղի ունեցավ ՀԿ(բ)Կ գավառային կուսկազմակերպության անդամների վերացուցակագրում: Գավկոմի ղեկավարությունը, օգտվելով առիթից, կուսկազմակերպության շարքերից սկսեց հեռացնել առաջին հերթին այն մտավորականներին, որոնցից շատերը, նախկինում լինելով այլ կուսակցության անդամներ, ՀԿ(բ)Կ Ալեքսանդրապոլի կուսկազմակերպության անդամներ էին դարձել հենց գավկոմի խնդրանք-հորդորների արդյունքում[2]:

Գավառային կուսկազմակերպության վերացուցակագրման հանձնաժողովի նախագահ Աշոտ Հովհաննիսյանն Ալեքսանդրապոլի գավկոմի վերացուցակագրումն իրականացնող անդամներին ուղղված կոչում նշում էր, որ կուսակցության շարքերը մաքրելու է սոցիալական հեղափոխության և պրոլետարիատի դիկտատուրայի թշնամիներից[3]: Միաժամանակ, դիմելով ՀԿ(բ)Կ վերացուցակագրման կենտրոնական հանձնաժողովին, Ա. Հովհաննիսյանը նշում էր. «Ալեքպոլի կազմակերպութիւնը, հակառակ կենտրոնում տիրող կարծիքի, աւելի քան թոյլ է, գեթ կազմակերպութեան մէջ մտնող անդամների զարգացման ընդհանուր մակարդակով: Ինտելիգենտ կուսակցութիւնների մեծ մասը բացարձակ արտահայտութեամբ ոչ մի հասկացութիւն չունի կոմունիստական աշխարհայացքի հիմնական գաղափարների մասին: Եվ որպէսզի կուսակցութիւնը, զերծ մնայ դրանց անխուսափելի վրիպումների պատասխանատուութիւնից, հանձնաժողովը անկետաներ ընդունելիս

[1] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 15, թ. 5:
[2] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 4, թ. 36:
[3] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 15, թ. 2:

հարցաքննում էր ընկերներից շատերին, հատկապէս կասկած հարուցող ինտելիգենտներին»[1]:

Ալեքսանդրապոլի գավառում տիրող կառավարման և կադրային անկայուն վիճակը շարունակում էր խաթարել գավիեղկոմի բնականոն աշխատանքը: Ավելին, օգտվելով ստեղծված այդ վիճակից, ղեկավար շատ գործիչներ միմյանց դեմ դավեր էին նյութում: Դրա լավագույն օրինակներից է Ալեքսանդրապոլի գավիեղկոմի ներքին գործերի բաժնի վարիչ Հ. Ամատունու և նրա ընկերների պատմությունը, որոնց գավկոմի ընդհանուր ժողովը 1921թ. հունիսի 23-ին հեռացրեց աշխատանքից: Նրանք մեղադրվում են պաշտոնները չարաշահելու և պաշտոնական պարտականությունները չկատարելու մեջ: Իր հերթին, Հ. Ամատունին, հուլիսի 4-ին բանտից դիմելով Պ. Մակինցյանին, հեղկոմի նախկին և ներկա ղեկավարներին մեղադրում էր՝ իր աշխատանքային գործունեության հետևանքով տուժելու պատճառով իր դեմ դավեր նյութելու մեջ: Բնականաբար, Հ. Ամատունու այս նամակը գնահատվեց որպես խորհրդային իշխանությունը վարկաբեկելու և գավիեղկոմի դեմ իրականացվող սադրանք, ինչն անհետևանք մնալ չէր կարող: 1921թ. օգոստոսի 8-ին գավիեղկոմը Ալեքսանդրապոլի գավիեղկոմի ներքին գործերի բաժնի վարիչին առաջարկեց Հ. Ամատունուն և նրա ընկերներին վտարել գավառից: Միաժամանակ, աշխատանքից հեռացվեց գավիեղկոմի նախագահ Ս. Մանուցյանը: Վերջինս էլ ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմին ուղղված իր բողոքում ներկայացրեց գավառում տիրող սոցիալ-տնտեսական ծանր իրավիճակը, բնակչության սոցիալական գերծանր դրությունը, խորհրդային և կուսակցական մարմինների ոչ հստակ լիազորությունների պատճառով գավառի բազմաթիվ ոլորտներում առկա խնդիրները և այլն[2]:

Չնայած ողջ երկիրը ռազմական կոմունիզմի քաղաքականության ժամանակ իրականացվող բռնագրավումներից անցել էր Նոր տնտեսական քաղաքականության ժամանակ կիրառվող պարենհարկին, այնուամենայնիվ, գավառի գյուղացիության նկատմամբ շարունակվում էր մասնակի բռնագրավումների քաղաքականությունը: 1921թ. սեպտեմբերի 15-ին գավկոմը և գավիեղկոմը պարենտուրքը հավաքելու կոչով դիմում են գյուղացիությանը: Միաժամանակ կրկին սպառնում, որ բերքի չափը թաքցնելու դեպքում նրանք կբանտարկվեն, և նրանց ունեցածը կբռնագրավվի, նույնիսկ կանգ չեն առնի գնդակահարության առաջ[3]: Սեպտեմբերի 19-ից 26-ը պարենտուրքը հավաքող գավառային հանձնաժողովը հայտարարում է ստուգման շաբաթ ու տեղեկացնում գյուղացիությանը, որ նրանք այդ

---

[1] ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 1, գ. 158, թ. 2:
[2] ՀԱԱ, ֆ.1, ց.1, գ.114, թ.30-32:
[3] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 16, թ. 4:

շաբաթվա ընթացքում հնարավորություն ունեն ուղղելու իրենց սխալ տվյալները, այլապես իրենց փրկություն չկա[1]:

Բնակչության շրջանում լուրեր էին տարածվում խորհրդային իշխանության ժամանակավոր լինելու մասին: Գավառի արտակարգ հանձնաժողովը տեղյակ էր, որ բնակչության մեծամասնության, հատկապես՝ գաղթականության վերաբերմունքը խորհրդային իշխանության նկատմամբ թշնամական է[2]: Այդ իսկ պատճառով, գավկոմը ստիպված էր դիմել ազգաբնակչությանը՝ հորդորելով պահպանել հանգստությունը և խաղաղությունը[3]: Միաժամանակ, գավկոմը որոշ քայլեր է իրականացնում կուսակցության և խորհրդային իշխանության հեղինակությունը բարձրացնելու ուղղությամբ: 1921թ. նոյեմբերի 24-ի շրջաբերականով գավհեղկոմի նախագահն առաջարկում է. «….առանձին խնամքով ընդառաջ գնալ տեղական կարիքներին և բավարարել աշխատավոր տարրերի արդարացի խնդիրները, նպատակ ունենալով այն թերահավատության դեմն առնելու, որը հետևանք է նման անտարբերության և հետ է մղում խորհրդային իշխանությունից աշխատավորության լայն զանգվածներն ու նպաստավոր հող ստեղծում մեր թշնամիների պրովոկացիոն գործունեության մասին»[4]: Իր հերթին, գավհեղկոմն առաջարկում է գավառակային հեղկոմներին հրաժարվել դատական գործառույթներից և այն հանձնել դատական հիմնարկություններին[5]:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադյալը, նշենք, որ հատկապես Ալեքսանդրապոլի գավառում շատ մեծ դժվարությամբ էր կայանում խորհրդային իշխանությունը: Կատարվեցին բազմաթիվ սխալներ, տուժեցին շատերը, բայց ի վերջո խորհրդային իշխանությունը գավառում կայացավ, և Ալեքսանդրապոլի գավառն ու Ալեքսանդրապոլ քաղաքը (1924 թվականից հետո՝ Լենինական) հետագա տասնամյակներում դարձան Խորհրդային Հայաստանի զարգացած և ծաղկուն բնակավայրեր:

Նյութը ներկայացվել է 16.05.2023,
գրախոսման է ուղարկվել 19.06.2023,
տպագրության ընդունվել 22.06.2023:
Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ, պ.գ.դ. Վ.Ռ.Բալայանը:

---

[1] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 16, թ. 7:
[2] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 6, թ. 19 :
[3] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 16, թ 6:
[4] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 16, թ 6:
[5] ՀԱԱ, ֆ. 3, ց. 1, գ. 18, թ 11: